

УДК 809.1

В. Б. Приходько,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

ФРАЗЕОЛОГІЯ ВІРША Р. КІПЛІНГА «IF»: ПРОБЛЕМИ ІНШОМОВНОЇ РЕЦЕПЦІЇ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

У статті йдеться про проблеми ініомовної рецепції та інтерпретації фразеологізмів вірша Р. Кіплінга «If». Вказується, що саме національно-культурна конотація фразеології є основною проблемою при її ініомовній інтерпретації, яка має не лише мовознавчий, а й яскраво виражений літературознавчий аспект. Серед способів перекладу фразеологізмів пропонується окремо виділяти оказіональний метод, як такий, що адекватно відтворює емоційно-експресивну картину першотвору, його національно-культурну специфіку, і свідчить про творчу суть поетичного перекладу.

Ключові слова: фразеологія, рецепція, інтерпретація, переклад, оказіоналізм, дескриптивна перифраза.

PHRASEOLOGY OF R. KIPLING'S POEM «IF»: PROBLEMS OF FOREIGN LANGUAGE RECEPTION AND INTERPRETATION

The article deals with the problem of foreign language reception and interpretation of phraseology in R. Kipling poem «If». It is claimed that it is the national cultural connotation phraseology is a major problem in its foreign language interpretation, which has not only linguistic, but also literary aspect. Subjective reception of original poetry and personal approach to its foreign language interpretation is the main reason why the work becomes the translation. Phraseological units in original text and its translations are not only widely used but are key elements of the context and have important compositional role. Among the ways of phraseology translation occasional method is offered such that reflects the emotional and expressive picture of the original, its national and cultural specificity, and shows the creative nature of poetic translation. The translator is often a poet and interpreter in one person. The proportion between neologisms in the poem «If» and its Ukrainian interpretations is almost identical and it shows the creative essence of poetic translation. It is proved that all occasional transformations of phraseology are not random, but motivated stylistically and contextually. It is said that every text requires a special approach to idioms interpretation from one language to another because it is interpretation from one culture to another.

Key words: phraseology, reception, interpretation, translation, occasional method, descriptive paraphrase.

ФРАЗЕОЛОГИЯ СТИХОТВОРЕНИЯ Р. КИПЛИНГА «IF»: ПРОБЛЕМЫ ИНОЯЗЫЧНОЙ РЕЦЕПЦИИ И ИНТЕРПРЕТАЦИИ

В статье рассматриваются проблемы иноязычной рецепции и интерпретации фразеологизмов стихотворения Р. Киплинга «If». Указывается, что именно национально-культурная коннотация фразеологии является основной проблемой при ее иноязычной интерпретации, которая имеет не только языковедческий, но и ярко выраженный литературоведческий аспект. Среди способов перевода фразеологизмов предлагается отдельно выделять окказиональный метод, как таковой, что адекватно воспроизводит эмоционально-экспрессивную картину подлинника, его национально-культурную специфику, и свидетельствует о творческой сути поэтического перевода.

Ключевые слова: фразеология, рецепция, интерпретация, перевод, окказионализм, дескриптивный перифраз.

Тема національно-культурної специфіки фразеології, особливостей її функціонування, семантики, інтерпретації є доволі традиційною і водночас актуальною. Учені, які її досліджували (О. Кунін, В. Виноградов, А. Вежбицька, В. Телія, В. Маслова, Р. Зорівчак та ін.), слушно стверджували, що фразеологізми є національно-специфічними одиницями мови, які акумулюють культурний потенціал народу [6], і що саме національно-культурна конотація фразеології є основною проблемою при її іншомовній інтерпретації, яка має не лише мовознавчий, а й яскраво виражений літературознавчий аспект: «Визначаючи ефективність перекладу тієї чи іншої ФО, розв'язуючи проблему вибору найточнішого еквівалента, необхідно завжди враховувати естетичну функцію художнього тексту, контекстуальне значення ФО, за мовознавчим аспектом не забувати літературознавчого. Адже фразеологізм як мікроелемент складного художньо-естетичного цілого, різномірна сукупність яких створює складну споруду – індивідуальний авторський стиль, може бути не рівно вартий одиниці перекладу в художньому аспекті, хоча з мовного погляду він буде перекладений точно» [3, с. 18–19].

На матеріалі різних мов проблеми фразеологічної перекладності досліджували С. Влахов, С. Флорін, Р. Зорівчак, О. Чердиченко, Е. Солодуха, В. Гак та ін. Зауважимо, що актуальність вивчення фразеології як перекладознавчої проблеми зводиться, головним чином, до виокремлення найкращого чи то найдоцільнішого варіанта його передачі в іншомовному дискурсі. Тому звернемось, власне, до способів перекладу фразеологічних одиниць, яких виділяють доволі багато: фразеологічний еквівалент, фразеологічний аналог, калькування, описовий, антонімічний, компенсації, контекстуальна заміна. Але, напевно, доречно було б звзвити цей надто деталізований перелік до трьох основних способів, запропонованих Р. Зорівчак [3]: фразеологічний (повний або частковий аналог), фразеологічне калькування та дескриптивна перифраза, та додати ще один метод – **оказіональний**, який Р. Зорівчак позначає як фразеологічна калька-оказіоналізм. Вчена не виділяє його як окремий спосіб відтворення семантико-стилістичних функцій фразеологізмів, а відносить до калькування в цілому. Однак, **оказіональний** фразеологічний переклад виходить за межі калькування і є індивідуально-авторським новотворенням чи нетрадиційним способом мовленнєвої актуалізації фразеологізму, в результаті чого маємо його творчу трансформацію та реалізацію. Можна із впевненістю стверджувати, що це – дуже вдалий спосіб адекватного відтворення емоційно-експресивної картини першотвору, його національно-культурної специфіки.

Суб'єктивна рецепція оригінальної поезії та індивідуальний підхід до її іншомовної інтерпретації значною мірою впливають на те, як іншомовний твір стає перекладом. Перекладач, як творча особистість, як художник, що балансує на межі зіставлення двох культур, повинен налаштуватися на іншого іонаціонального письменника, на його художній стиль, сприйняти і зрозуміти, а потім максимально точно відтворити його в перекладі, що буде адекватно сприйнятим своїм читачем, іншими словами, «відтворити схоже в несхожому та несхоже у схожому» [2]. Перекладач часто виступає віршотворцем та інтерпретатором в одній особі, тому поетичний переклад є водночас оригінальним літературним твором і твором, відтвореним на іншомовному ґрунті. Необхідно зазначити, що саме контекстуальні (інтерпретуючі фразеологізм, автор перекладу орієнтується на контекст, його стилістичну тональність) та **оказіональні** трансформації фразеологічних одиниць вказують на творчий характер поета-перекладача.

Метою цієї розвідки є розглянути проблеми іншомовної рецепції та інтерпретації фразеологізмів в поетичних перекладах вірша Р. Кіплінга «If» українською мовою, здійснених В. Стусом [4], М. Левіною [4], Є. Сверстюком [4] та М. Стріхою [4].

Використання фразеологізмів в поезії, особливо англійській, явище доволі рідкісне, оскільки ідіоми вважаються сталими виразами, зі звичною образністю, а отже не експресивними і не оригінальними, в той час як поети намагаються використовувати нові засоби вираження почуттів, думок, переживань тощо. Однак поетична творчість Р. Кіплінга свідчить протилежне. Жанрова своєрідність кіплінгівської балади, солдатської пісні, романсу передбачає стилістично занижену лексику, сленг і водночас лексику з національно-культурною конотацією. Тому фразеологізми тут не лише широко використовуються, але й стають ключовими елементами контексту, відіграють важливу композиційну роль.

У вірші Р. Кіплінга «If» спостерігаємо 11 літературних чи так званих книжних фразеологічних зворотів та 5 **оказіональних**:

Кіплінг	Словник	Стус	Левіна	Сверстюк	Стріха
<i>Keep your head</i>	Зберігати спокій, володіти собою [1, с. 185]	<i>Коли ти бережеш залізний спокій</i>	<i>Спокійним будь</i>	<i>Як вистойи</i>	<i>Якщо спокійний ти...</i>
<i>All about you are losing theirs</i>	Втратити розум, розгубитися [1, с. 628]	<i>Всунір загальній паніці й клятьбі</i>	<i>Коли всі шаленіють</i>	<i>Всі упали духом</i>	<i>Де зведено на тебе поговор</i>
<i>Make allowance for</i>	Брати до уваги [1, с. 16]	–	–	<i>А з їх невіри також візьмеш суть</i>	<i>І зрозумів тягар чужих знівир</i>
<i>Give way to...</i>	Відступити, піддатись почуттям [1, с. 408]	<i>Не піддаєшся злому</i>	<i>Не видавайся янголом нікому</i>	<i>Мовчати і пройти під поглядом ненависті</i>	<i>І люттю не відплачував за лють</i>
<i>Not make dreams your master</i>	Оказіоналізм	<i>Коли тебе не пограбують мрії</i>	<i>В безодню марних мрій не поринай</i>	<i>В мрійництво не впасти</i>	<i>Якщо ти мріям не віддаєшся на ласку</i>
<i>Make a trap for fools</i>	Оказіоналізм	<i>Ти годен правди пильнувати, з якої вже зискують махлярі</i>	<i>Твої слова злочинно перевертають підлі брехуни</i>	<i>Як з правди твого слова Пройдисвіт ставить пастку</i>	<i>Якщо слова твої, немов приманку, Негідник перед дурнем вихваля</i>
<i>Gave your life to</i>	Віддати своє життя [1, с. 591]	<i>Розбитий витвір знову доробляти</i>	<i>Коли ж усе, що ти створив, загине</i>	<i>Якщо впаде все, чим ти жив</i>	<i>І знищено твоїй труд весь до останку</i>
<i>Make one heap of all your winnings And risk it on one turn of pitch-and-toss...</i>	Оказіоналізм	<i>Можеш всі свої надбання Поставити на кін</i>	<i>...Найкраще, що ти маєш, на стіл покласти, взятися до гри</i>	<i>Якщо ти зможеш в пориві одному Поставить все на карту</i>	<i>Як все, твоїми створене руками, зробити зможеш ставкою у гри</i>

<i>Never breath a word...</i>	Вимовити слово [1, с. 160]	–	–	<i>Й слова навіть не скажуть</i>	<i>Не згадуючи про граші старі</i>
<i>Force your heart To serve your turn</i>	Виконати своє призначення [1, с. 848]	<i>Коли зотлілі Нерви, Думи, Тіло ти можеш знову кидати у бій</i>	<i>Умій примусить Серце, нерви, М'язи, Позбавлені снаги, тобі служити</i>	<i>Якщо ти змушиш Серце, Нерви, Жили Служити ще</i>	<i>Якщо ти змушиш Серце, Нерви, Жили слугувати тобі</i>
<i>There is nothing in you</i>	Оказіоналізм	<i>Коли триматися немає сили</i>	<i>Коли душа згорає вся одразу</i>	<i>Коли уже в тобі усе згоріло, вигасло</i>	<i>Коли бракує сили</i>
<i>Keep your virtue</i>	Оказіоналізм	<i>Коли в юрбі шляхетності не губиш</i>	<i>Собою залишайся</i>	<i>Гідно річ вести</i>	<i>Як ти шляхетний</i>
<i>Nor lose the common touch</i>	Втратити зв'язок [1, с. 629]	<i>А будиши з королями – простоти</i>	<i>Гідність зберігай</i>	<i>Не втрапиш простоти</i>	<i>Як ти простий</i>
<i>Count with you</i>	Мати велике значення [1, с. 242]	–	–	<i>Якщо усі рахуються з тобою на відстані, яку відміриш ти</i>	–
<i>None to much</i>	Не дуже [1, с. 696]	–	–	–	–
<i>Fill the unforgiving minute</i>	Робити те, що треба в дану хвилину [1, с. 331]	<i>Коли ти знаєш ціну цюхвилини, коли від неї геть усе береш</i>	<i>Нехай секунда кожна у хвилині тебе веде до вірної мети</i>	<i>Ущерть наповниши біг хвилини снагою дум, енергією дії</i>	<i>Свій шанс єдиний зможеш віднайти</i>

Як бачимо, українські поети-перекладачі при інтерпретації літературної фразеології послуговуються, насамперед, дескриптивною перифразою, рідше – okazіональним перекладом, ще рідше вживають фразеологічний аналог. Однак найбільший інтерес викликає, власне, тлумачення авторських новотворів. Так, у прикладі *Not make dreams your master* бачимо okazіональний переклад у всіх без виключення перекладачів, що допомогло адекватно відтворити емоційно-експресивну картину першотвору. Кіплінгівську ідіому *Make a trap for fools* передано в українських варіантах дескриптивною перифразою, що вмотивовано стилістично та контекстуально. Вираз *Make one heap of all your winnings* теж інтерпретовано описово, причому абстрактне слово *winnings* (перемоги) подано як цілком матеріальне: *надбання; все найкраще, що ти маєш; все; все, твоїми створене руками*. Okазіоналізм *There is nothing in you* в перекладах М. Левіна та Є. Сверстюка передано іншим трансформованим фразеологізмом *горить (згоріло) біля серця* [5, с. 161], що експресивно загострює й актуалізує авторський вираз, а В. Стуса та М. Стріхи – дескриптивною перифразою. Контекстуальний переклад авторського новотвору *Keep your virtue* маємо у всіх перекладачів, окрім В. Стуса, який вдало використав власну ідіому задля художньої виразності.

Необхідно звернути увагу на те, що зазвичай у перекладах фразеологізми зустрічаються частіше, ніж в оригіналі. Це відбувається завдяки тому, що вживання фразеологічних виразів в іншомовних інтерпретаціях значно ширше, ніж просто відображення ідіом оригіналу. Тобто, перекладачі самі творчо вводять фразеологізми у мовну тканину твору, інтерпретуючи їх відповідно до теми, контекстуально перетворюючи, надаючи їм нових емоційних відтінків, чи навіть створюють власні ідіоми, хоча в тексті оригіналу вони відсутні. Однак для поетики Р. Кіплінга характерне активне використання індивідуальних новотворів, що є джерелом образності, експресивності його творів. Кількісне співвідношення між неологізмами вірша «If» та його україномовних інтерпретацій майже однакове, що ще раз доводить творчу суть поетичного перекладу. Усі перекладацькі okazіоналізми та okazіональні трансформації фразеологізмів не є випадковими, а вмотивовані стилістично та контекстуально:

Стус	Левіна	Сверстюк	Стріха
Піддаєшся злому. Облуда Щастя й машкара Нещастя. Правди пильнувати.	Вдайся до брехні. Думки завжди обстоюй тихо. В безодню марних мрій не поринай. Докупи сили і думки збери. Душа згорає. Веде до вірної мети. Світ до ніг твоїх полине.	В мрійництво не впасти. Сприймеш як дим і вітер на віку. В тобі усе згоріло, вигасло.	Прибирався у святенькі шаги. Віддався на ласку. Коли бракує сили. Якщо на тебе не зведуть облуди.

Зауважимо, що лише М. Левіна у перекладі останніх строф *Yours is the Earth and everything that's in it* використала трансформований фразеологізм *Світ до ніг твоїх полине – надати (кидатися) / упасти (кинутися) в ногу* [5, с. 480], що дозволило зробити поетичну кінцівку емоційно теплішою та сердечнішою, що не зовсім співпадає з твердою, а подекуди і жорсткою експресією кіплінгівського вірша. Хоча, напевно, жоден з українських перекладів не передав повною мірою філософського кредо англійського автора, бо в перекладачів є своя історія, культура, традиції, світовідчуття, що не могло не позначитись на рецепції та інтерпретації твору Р. Кіплінга.

Отже, як бачимо, інтерпретуючи фразеологізми, перекладачі не лише адекватно передають їхню семантику, емоційно-експресивне наповнення, а й зберігають національно-культурний зміст і характер. Тому ця розвідка дозволяє зробити висновок, що серед багатьох способів перекладу фразеології найкраще для відтворення її етнозабарвлення підходять методи дескриптивної перифрази та okazіональний, що включає в себе власне індивідуальний фразеологічний новотвір чи фразеологічну трансформацію. Кожен художній текст вимагає особливого підходу до передачі ідіом з однієї мови на іншу, адже, по суті, відбувається переклад із однієї культури, ментальності на іншу.

Література:

1. Англо-український фразеологічний словник. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2005. – 1056 с.
2. Дзюба І. Не окремо взятє життя: Документальна повість / І. Дзюба // Київ. – 2006. – № 1. – С. 15–137. – № 2. – С. 33–113.
3. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вища школа, 1983. – 176 с.
4. Макаренко О. Парадокси хрестоматійного вірша / О. Макаренко, М. Новикова // Всесвіт. – 1989. – № 5. – С. 111–116.
5. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с.
6. Телия В. Н. Что такое фразеология / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1966. – 93 с.